

Erik Ryding

Replik om överkvalificerade handlingar

I ett inlägg i *Filosofisk tidskrift* (1987:1) bemöter Ingmar Persson min kritik av hans tidigare artikel "Moraliskt hänsynstagande och dess gränser" (FT 1982:4). Diskussionen gäller moraliskt överkvalificerade handlingar, och visserligen har Persson bytt åsikt mellan sin första och andra uppsats, men jag tror ändå det kan vara motiverat att visa, att mina invändningar inte var ett sådant slag i luften som han vill göra gällande. Problemet om nedvärdering av egna intressen har dessutom aktualitet även för Perssons nya teori.

I sin första artikel anmärker Persson mot utilitarismen, att det enligt den blir omoraliskt att inte offra sitt liv, om man därigenom kan rädda flera andra. Detta är emellertid för mycket begärt: "Intuitivt ter det sig dock rimligare att säga att A gör *mer* än moralen kräver om han offrar sitt liv" (s 4). Det är då knappast någon djärv slutsats, att Persson menar att den moral, som han pläderar för och kallar *M*, här är i samklang med intuitionen och alltså inte fordrar någon heroism.

Enligt *M* är A:s vilja att utföra handlingen *H* moraliskt oklanderlig, om och endast om något av följande två villkor är uppfyllt: 1) A skulle vilja att *H* utförs hellre än varje alternativ även för varje hypotetisk situation, där A intar en position som i relevanta avseenden är identisk med den som intas av någon annan varelse, vars intressen påverkas av *H*. 2) Om A i de hypotetiska situationerna skulle vilja att en annan handling utfördes, så är A:s vilja att göra *H* starkare än den hypotetiska viljan (s 10).

Det blir nu, tycker man, en självfallen uppgift att undersöka, hur man inom ramen för denna moral skall kunna få rum för en överkvalificerad handling. Och eftersom en person inte gör mer än sin plikt, om han låter sig bestämmas av det starkaste intresset, blev min slutsats: "En förutsättning för att A /när han offrar sig/ skall bedömas ha gjort mer än sin plikt, måste vara att han i sin faktiska position har större intresse av att överleva än han menar att han har i någon av de hypotetiska."

Persson anklagar mig nu för att "pådyvla" honom denna uppfattning, som han förklarar sig aldrig ha hyst. Vad jag gjorde var emellertid bara att se efter, hur man med utgångspunkt i *M* skulle kunna konstruera begreppet "överkvalificerad handling". Hur Persson kan ha tänkt sig saken, yttrade jag mig inte om; i sin egen text tar han inte upp problemet utan ägnar sig åt ett sidospår (eller spårar ur, om man så vill). Han introducerar två soldater, A och B, vilka förhåller sig olika till en exploderande granat, i det att A tar skydd för att rädda sig själv, medan B kastar sig mot den för att rädda sina kamrater. Och kommentaren lyder: "Jag vill nu hävda att B's förhållningssätt inte är övermeriterande i förhållande till *hans egen* moral: han gör inte mer utan precis vad hans hjältemodiga hållning kräver. I stället är B's handling övermeriterande *relativt A's moral*" (Persson 1982, s 13).

Naturligtvis går det att konstruera ett par moralsystem, för vilka det sagda stämmer, men det är i detta sammanhang ointressant. Den relevanta frågan är, hur deras beteende skall bedömas från *M:s* synpunkt. Det visar sig då, att båda kan ha handlat i överensstämmelse med *M*. Skillnaden i uppträdande beror i så fall på olika psykologisk läggning. A är en känslig natur, som inte kan stå ut med tanken att bli räddad till priset av en kamrats död. Hans intresse av att överleva i den faktiska situationen är alltså starkare än hans intresse av att bli räddad i den hypotetiska och han följer därför *M:s* bud, när han söker skydd. (Jag har här följt Perssons egen framställning.) B åter är mera hårdhudad. Han skulle inte i samma utsträckning besväras av att överleva på en annans bekostnad. Något skäl för att beteckna B:s handling som överkvalificerad i förhållande till A:s moral ger ju inte detta. Deras moral är densamma men leder konsekvent till olika beteenden på grund av (relevanta) skillnader i deras personligheter.

Till sist några ord om Perssons senaste teori. Den hävdar liksom jag gjorde (s 33), att om man har en etik som kräver att det tas lika mycket hänsyn till varje annan persons intressen som till ens egna, så kommer hjältedåd och helgonlik välgörenhet bara att bli vad man är skyldig att prestera — alltså inte mer än plikt. Den moraliska intuition Persson förut åberopade har förlorat sin auktoritet. Intuitiva omdömen kan revideras i ljuset av teorier som strävar att systematisera vår moral, och kanske detta är fallet beträffande de överkvalificerade handlingarna — en möjlighet som han förklarar att han i likhet med mig tidigare varit blind för. (Jag tycker dock, att han kunde tillerkänt mig åtminstone ledsyn, eftersom jag i anslutning till Hare påpekade att moraliska intuitio-

ner kan vara en produkt av uppfostran och hänvisade till shiamuslimernas martyrideologi (s 34).

Att en sådan revision medför problem är dock klart. Bl a får man konsekvensen att det inte alltid är önskvärt att alla eller ens de flesta uppträder moraliskt. Så i det här använda exemplet med den heroiske soldaten. Det skulle inte vara lyckligt, om alla kastade sig mot den exploderande granaten för att rädda varandra.

Den viktigaste invändningen rör dock förhållandet till intuitionen. Persson medger, att det finns moraliska intuitioner, som är så djupt rotade att en teori inte kan trotsa dem utan att förlora sin trovärdighet. Och det senare ödet torde drabba hans lära om intressenas jämställdhet, när han tillämpar den åt bägge hållen, dvs hävdar att det är omoraliskt inte bara att sätta sig själv före andra utan också att placera sig efter dem. Han skriver: "Från min universalistiska ståndpunkt är det lika felaktigt att gynna en annan på ens egen bekostnad därför att han är *en annan*, som det är att gynna sig själv därför att man är *sig själv*" (Persson 1987, s 24). Den som själv svälter för att kunna ge andra att äta är alltså klandervärd likaväl som den som frossar medan andra svälter, och den som tar på sig mer än sin andel av ett farligt eller obehagligt arbete uppför sig omoraliskt likaväl som den som smiter undan och låter andra bära bördan. Jag tror att de allra flesta betraktar dylika konsekvenser av en teori som en *reductio ad absurdum* och jag betvivlar att någon önskan om systematisering kan rubba detta omdöme.

Detta betyder att den universalistiska modellen inte kan genomföras konsekvent med utsikt att bli tagen på allvar. Att åsidosättande av egenintresse betraktas som acceptabelt eller rentav berömvärt innebär ju att icke-universaliserbara skillnader mellan individer tillåts spela en roll i etiken. □